

9. Miller, G.A. (1955). An analysis of perceptual confusions among some English consonants. *Soc. Amer*, 27, 338-352. . [in English].
10. Rotter, J.B. (1966). *Generalized expectancies of internal versus external control of reinforcements. Psychological Monographs. 80 (whole no. 609)*. [in English].
11. Tolman, E. (1923). Behavioristic Account of the Emotions. *Psychological Review*, 30 (3), 217-227. . [in English].
12. Wegge, J. (2001). *Motivation, information processing and performance: Effects of goal settings of basic cognitive processes. Trends and Prospects in Motivational Research*. Dordrecht, Boston, London : Kluwer Academic Press. [in English].
13. Wolcott, H.F. (1972). Cognitive development of primitive peoples. *Phi Delta Kapha*, 53, 449-450. [in English].
14. Zasenko, V. (2022). *Moderníaspektyvėdy: XVI. Dílmezinárodníkolektivnímonografie.MezinárodníEkonomickýInstitut.s.r.o.. Českárepublika: MezinárodníEkonomickýInstitut.s.r.o.str. 277-309*. [in English].

УДК: 376-056.2/4

В'ячеслав Засенко,

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
почесний директор, радник директора Інституту спеціальної
педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
e-mail: v.v.zasenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0325-4578,
Researcher ID: Y-9259-2019

Viacheslav Zasenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Active member (Academician) NAES of Ukraine,
Honorary Director, Adviser to the Director
of Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and
Psychology, NAES of Ukraine

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені
Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна
вул. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute
of Special Pedagogy and Psychology,
Kyiv, Ukraine
9 Berlinsky St., Kyiv, 04060, Ukraine

ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ І МИРУ

EDUCATION OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS: PROBLEMS OF WAR AND PEACE

Анотація. У статті робиться спроба хоча б у загальних рисах охарактеризувати нинішній стан освіти осіб з особливими потребами, окреслити коло викликів і виокремити проблемні питання, пов'язані із забезпеченням її ефективного функціонування як в умовах війни, так і в мирний час.

Зокрема, досить розлого надано інформацію і рекомендації щодо організації навчання дітей, в. ч. з особливими освітніми потребами, які у зв'язку з воєнними діями вимушено виїхали з місця проживання, як на територію України, так і за її межі. Йдеться про умови забезпечення безперервності здобуття освіти під час воєнного стану, особливості опанування учнями з особливими потребами двох освітніх програм, індивідуальну форму їхнього навчання, специфіку оцінювання результатів навчання та порядок зарахування таких учнів після повернення до закладів, де вони навчалися до вимушеного переміщення.

Важливою є й інформація щодо провадження інклюзивного навчання на теренах України і, зокрема, аналіз змін, що внесені до Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти у зв'язку із введенням на території України воєнного стану.

У статті в стислий спосіб характеризуються труднощі, пов'язані з широким запровадженням дистанційної форми навчання осіб з особливими освітніми потребами та забезпеченням їхнього психолого-педагогічного і корекційно-розвивального супроводів в умовах воєнного стану.

Розглядається низка проблем, притаманних і мирному часу.

Так, зокрема, акцентується увага на необхідності впровадження у діяльність спеціальних та інклюзивних закладів освіти індивідуального підходу й особистісно орієнтованого навчання загалом, що вкрай необхідно як в мирний час, так і в нинішніх умовах, а також профільної освіти, концептуальні основи якої відображено в положеннях Нової української школи.

Окреслено коло й інших конкретних проблем галузі освіти осіб з особливими потребами, розв'язання яких було й залишається актуальним для її ефективного функціонування.

Зазначається, що розв'язання всіх існуючих комплексних проблем і нагальних питань можливе лише за тісної координації і спільних зусиль відповідних міністерств і відомств, наукових установ, закладів вищої педагогічної освіти та закладів системи післядипломної педагогічної освіти, представників громадських організацій, батьківської спільноти.

Ключові слова: інклюзія; супровід; особи з особливими освітніми потребами; особистісно орієнтоване навчання; профільна освіта; дистанційне навчання.

Abstract. The article attempts, at least in general terms, to characterize the current state of education of persons with special needs, outline the range of challenges and single out problematic issues related to ensuring its effective functioning both in wartime and in peacetime.

In particular, quite a lot of information and recommendations on the organization of children's education have been provided, in h. with special educational needs who, in connection with military operations, were forced to leave their place of residence both on the territory of Ukraine and beyond its borders. It is about the conditions for ensuring the continuity of education during martial law, the peculiarities of students with special needs mastering two educational programs, the individual form of their education, the specifics of evaluating the results of education and the procedure for enrolling such students after returning to the institutions where they studied before the forced displacement.

Information on the implementation of inclusive education on the territory of Ukraine and, in particular, the analysis of the changes made to the Procedure for the organization of inclusive education in general secondary education institutions in connection with the introduction of martial law on the territory of Ukraine is also important.

The article briefly characterizes the difficulties associated with the widespread introduction of distance education for persons with special educational needs and the provision of their psychological-pedagogical and correctional-developmental support in the conditions of martial law.

A number of problems inherent in peacetime are considered. Thus, in particular, attention is focused on the need to introduce an individual approach and person-oriented education in general into the activities of special and inclusive educational institutions, which is extremely necessary both in peacetime and in current conditions, as well as specialized education, the conceptual foundations of which are reflected in the regulations New Ukrainian school.

A range of other specific problems in the field of education of persons with special needs, the solution of which was and remains relevant for its effective functioning, is outlined.

It is noted that the solution of all existing complex problems and urgent issues is possible only with close coordination and joint efforts of relevant ministries and departments, scientific institutions, institutions of higher pedagogical education and institutions of the post-graduate pedagogical education system, representatives of public organizations, and the parent community.

Key words: inclusion; accompaniment; persons with special educational needs; personally oriented training; specialized education; distance learning.

Актуальність дослідження. Сучасні соціально-економічні реалії зумовлюють створення оригінальних концепцій навчання та виховання української молоді, варіативних типів навчальних закладів, нових навчальних програм, підручників, посібників і дидактичних матеріалів. Без цього освіта не може стати тим осередком, тим джерелом знань, за допомогою якого створюються й поширюються суспільні цінності та підтримуються внутрішні зв'язки в суспільстві. Ця аксіома безпосередньо стосується освіти осіб з особливими потребами.

Розвиток національної системи освіти – складний і багатогранний процес. Важливим її компонентом є вироблення гуманістичних форм державної допомоги дітям з особливими освітніми потребами на рівні цивілізованих країн, що є невід'ємною ознакою державності.

Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, дають змогу повному осмислити й оцінити ті тенденції взаємодії держави і суспільства з педагогічною наукою і шкільною практикою, що створюють умови для модернізації системи освіти таких осіб та вироблення на цій основі стратегії й тактики її розвитку.

Втім, війна внесла свої корективи, призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей стала освіта, яка не встигла повною мірою стабілізуватися після випробування глобальною пандемією. Заклади освіти змушені адаптуватися до обмежень та загроз, оскільки стикнулися із завданням гарантувати безпеку, надійність та доступність освіти в найскладніших умовах. Так, лише за попередніми даними, в Україні функціонує майже 13 тисяч шкіл, із яких понад 80% вже обладнано укриттями. За даними Міністерства освіти і науки України, близько 7,5 тисяч шкіл працюють в очному форматі, 3,8 тисяч – працюють у змішаному форматі, а 2,5 тисяч шкіл навчають винятково дистанційно.

Особливо відчутно ці зміни торкнулися системи освіти осіб з особливими потребами. Адже в спеціальних та інклюзивних закладах освіти всіх рівнів таким особам, окрім освітньої складової, в той чи інший спосіб надавався спеціальний психолого-педагогічний та корекційно-розвивальний супровід, проводилися додаткові уроки і заняття корегуючого спрямування. Тож, як результат, вимушена зміна місця і, головне, форми навчання істотно ускладнила здобуття освіти особами з особливими потребами, значна частина з яких має інвалідність.

Найперше це стосується осіб із сенсорними порушеннями (порушення слуху, зору), порушеннями інтелектуального розвитку та ін., які у процесі корегуючого навчання потребують безпосереднього контакту з учителем (спеціальним педагогом, вихователем, реабілітологом, практичним психологом).

На тлі кола різноаспектних нерозв'язаних проблем, скажімо, мирного часу, які, як і в кожній галузі суспільного життя, мали і мають місце в галузі освіти, фактично перед цілими педагогічними колективами закладів освіти, в яких навчаються особи з особливими потребами, постала ціла низка специфічних викликів воєнного часу.

Мета статті. Метою цієї оглядово-аналітичної статті є в стислий спосіб ознайомлення й привернення уваги науково-педагогічних працівників, управлінського персоналу, практичних працівників спеціальних/інклюзивних закладів освіти, батьківської спільноти та інших з нагальними проблемами галузі освіти осіб з особливими потребами, що мають місце у воєнному та мирному часі, а також окремими шляхами їх розв'язання.

Результати. Варто зазначити, що важливу роль в плані стабілізації ситуації, що склалася, відіграв наказ МОН України №563 від 15.05.2023 р. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», а відтак, і в спеціальних та інклюзивних закладах освіти, де навчаються особи з особливими освітніми потребами, переважна більшість з яких здобуває саме загальну середню освіту. У документі означено особливості діяльності таких закладів освіти за кількома важливими напрямками в умовах воєнного стану.

Важливим викликом сьогодення для освітньої галузі, пов'язаним з війною, разом із забезпеченням здобуття освіти у безпечному середовищі і психологічній стабільності, стало дистанційне навчання, як в умовах перебування учнів на теренах України, так і за кордоном. Проблема забезпечення такої форми навчання, як вже зазначалося, особливо відчутна для спеціальних та інклюзивних закладів освіти, де вчаться діти з особливими освітніми потребами.

Адже, окрім проблем суто організаційного характеру, неготовності значної кількості вчителів до цієї форми навчання, є окремі категорії чи нозології учнів з особливими освітніми потребами, які мають значні труднощі у дистанційному спілкуванні, засвоєнні навчального матеріалу в силу своїх психофізичних особливостей.

Насамперед, як вже зазначалося, йдеться про осіб, котрі мають сенсорні порушення розвитку і у процесі навчання, зазвичай, потребують безпосередньої присутності корекційного педагога, оскільки йдеться про рельєфно-крапковий шрифт Брайля, жестову мову та ін. Існують проблеми й при проведенні корекційно-розвивальних занять з окремих спеціальних предметів («Орієнтація в навколишньому середовищі», «Розвиток слухового сприймання і формування мовлення» тощо).

З огляду на сказане, варто зазначити, що, зважаючи на вимоги часу та запити практиків, наразі науковці Інституту на тлі системного розроблення навчально-методичного забезпечення (навчальні програми, підручники, навчально-методичні посібники і таке інше) значну увагу зосередили й на питаннях дистанційного навчання, розробленні його методичного і змістового наповнення, що є принципово важливим в нинішніх умовах. Зокрема, розроблено порадики батькам та вчителям щодо дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, з порушенням зору, слуху, мовлення. Започатковано і проводиться серія навчальних вебінарів для вчителів спеціальних закладів освіти (спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри), закладів освіти з інклюзивним навчанням та ін.

Треба зазначити, що при організації дистанційного навчання дітей, і зокрема з особливими освітніми потребами, які виїхали з України внаслідок

повномасштабного вторгнення російської федерації і здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування і України, варто враховувати, що вони опановують фактично дві освітні програми одночасно. Це може призвести до збільшення навчального навантаження на дітей та, як наслідок, погіршення їхнього стану здоров'я.

Закладам освіти, де дистанційно здобувають освіту діти – громадяни України, які очно навчаються в закладі освіти країни перебування, за можливості, доцільно ужити заходів щодо оптимізації освітнього процесу й урахування результатів навчання з тих предметів, які здобувач (здобувачка) освіти опановує в закордонній школі. Зокрема:

- складати розклад онлайн-уроків з урахуванням зайнятості учнів протягом дня в закладі освіти країни перебування;
- не вносити до розкладу онлайн-уроків ті предмети, вивчення яких передбачено у закордонній школі;
- не вносити до розкладу предмети вибіркового освітнього компоненту;
- застосовувати, за можливості, асинхронне навчання з використанням відеозаписів уроків.

Для зменшення навантаження учні, які одночасно навчаються в закладі освіти країни перебування та в спеціальному чи інклюзивному закладі освіти України, можуть бути переведені (за заявою батьків, інших законних представників) на індивідуальну форму здобуття освіти: сімейну (домашню) або екстернат. Переведення здобувачів освіти на індивідуальну форму здобуття освіти може відбуватися протягом навчального року.

Для забезпечення реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнів заклад освіти складає графік консультацій, визначає форми, засоби, періодичність оцінювання результатів навчання, у разі потреби для учня (учениці) розробляється індивідуальний навчальний план.

Індивідуальний навчальний план може визначати відмінні від визначених освітньою програмою закладу освіти освітні компоненти, їх послідовність, форму і темп засвоєння учнем. Під час розроблення індивідуального навчального

плану доцільно враховувати освітню програму і навчальний план закладу освіти, в якому навчається дитина з особливими потребами в країні перебування.

Щодо оцінювання результатів навчання, то, зокрема, підсумкові (тематичні, семестрові, річні), результати навчання здобувачів освіти можуть здійснюватися за потреби з використанням технологій дистанційного навчання і засобів зв'язку.

За рішенням педагогічної ради закладу, затвердженого відповідним наказом, семестрове та річне оцінювання учнів старших класів може здійснюватися не за 12-бальною шкалою, а за двобальною («зараховано»/«не зараховано») у випадках:

- відсутності через об'єктивні причини задокументованих результатів оцінювання, зокрема через відсутність в учнів із певних обставин можливості долучитися до навчання під керівництвом педагогів;
- у разі пропуску учнем (ученицею) понад 50% уроків із певного предмета;
- у разі поєднання навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою і в спеціальному чи інклюзивному закладі загальної середньої освіти України за однією з форм здобуття освіти;
- під час оцінювання предметів варіативної складової.

Також важливим є те, що усі діти, які вимушені були змінити місце проживання і здобували освіту в школах за кордоном, після повернення в Україну зараховуються до спеціальних чи інклюзивних закладів загальної середньої освіти України (у ті, де навчались до вимушеного переміщення, зокрема за межі України, або в інші).

Зарахування таких дітей здійснюється на підставі заяви (поданої особисто, електронною поштою або будь-яким іншим зручним для заявника способом) одного з їхніх батьків чи інших законних представників (Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні; 2023).

У нинішніх умовах важливі виклики постали не лише перед закладами освіти, а й перед інклюзивно-ресурсними центрами, неабияка роль яким відводиться в контексті реформування галузі освіти осіб з особливими потребами і яких в державі створено вже близько 700. Ці центри створено з метою надання

психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг дітям з особливими освітніми потребами та забезпечення їхнього системного кваліфікованого супроводу, підтримки сім'ї та громади, до якої залучені такі діти. Психолого-педагогічна допомога, яка надається в ІРЦ, передбачає комплексну оцінку стану дитини й проводиться за такими напрямками як: оцінка фізичного розвитку; оцінка мовленнєвого розвитку; оцінка когнітивної сфери; оцінка емоційно-вольової сфери; оцінка навчальної діяльності та ін. У разі встановлення фахівцями центру наявності у дитини особливих освітніх потреб висновок про комплексну оцінку є підставою для складення для неї індивідуальної програми розвитку та надання їй психолого-педагогічної допомоги, в тому числі фахівцями центру.

Нині ІРЦ стикаються зі значними труднощами, пов'язаними як з недостатньою фаховою підготовкою кадрів, проблемами фінансування, відсутністю окремих методик роботи, так і з відомими негараздами, викликаними війною. Такий стан речей, безумовно, ускладнюється проведенням вказаних напрямів роботи в умовах дистанційного режиму.

Не зупиняючись на детальному аналізі діяльності інклюзивно-ресурсних центрів та конкретиці наявних проблем (цей матеріал розлого представлено на шпальтах попереднього випуску цього часопису у статті «Аналіз діяльності інклюзивно-ресурсних центрів в Україні в умовах війни» (Сушко & Прохоренко; 2024), принагідно зазначимо, що в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України започатковано і триває розроблення відповідних методик роботи, в тому числі діагностичних, і розроблення навчальних курсів, завдяки чому практичні працівники ІРЦ зможуть на постійній і ліцензованій основі підвищувати свій фаховий рівень і, зокрема, дистанційно.

Розроблено та запроваджено відповідні навчальні програми для курсів підвищення кваліфікації педагогів та працівників ІРЦ:

- «Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації працівників інклюзивно-ресурсних центрів»;
- «Технології навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища»;

- «Індивідуальна освітня траєкторія дитини з особливими освітніми потребами» та ін.

На значну увагу в умовах, що склалися, заслуговує й запровадження системи постійного консультування фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, педагогічних працівників з питань провадження інклюзивного навчання, проведення корекційно-розвивальної роботи, організації особистісно зорієнтованого навчального процесу осіб з особливими потребами й ін., а також відповідне консультування батьків дітей з особливими потребами.

Зрозуміло, що проблеми, пов'язані з функціонуванням інклюзивно-ресурсних центрів, є важливими, втім вони стосуються лише одного з аспектів повноцінного функціонування системи інклюзивного навчання, перед якою постала ціла низка викликів і, зокрема, пов'язаних з війною. Ї Так, у «Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року» (розпорядження КМ України від 7 червня 2024 р. № 527-р) вже враховуються актуальні суспільні проблеми, які постали перед Україною внаслідок повномасштабного вторгнення. Зокрема, метою цього документа передбачено удосконалення існуючої моделі інклюзивного навчання та врахування потреб широкого кола осіб, зокрема осіб з особливими освітніми потребами, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які належать до вразливих категорій населення, осіб, з числа внутрішньо переміщених; біженців; представників національних меншин; обдарованих осіб тощо (Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки; 2024).

Воєнні дії призвели до збільшення навантаження на всі суб'єкти інклюзивного освітнього процесу, втім зрозуміло, що безпосередньо це стосується освітян.

Після повномасштабного вторгнення до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (Засенко & Прохоренко; 2020), внесено низку змін, зокрема:

- встановлено можливість застосування дистанційно-очної (змішаної) форми здобуття освіти;
- на період дії воєнного стану скасовано граничну кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах;
- визначено можливість проведення засідань команди психолого-педагогічного супроводу в режимі он-лайн та/або у змішаному очно-дистанційному форматі;
- визначено можливість формування тимчасових інклюзивних міжкласних груп на період воєнного стану;
- розширено перелік фахівців, що можуть проводити психолого-педагогічні та корекційно-розвивальні заняття для учнів з особливими освітніми потребами – додано фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, в тому числі тих, що були змушені змінити місце проживання або роботи внаслідок російської збройної агресії.

Варто зазначити, що попри виклики пов'язані з війною, в галузі освіти осіб з особливими потребами є проблеми, що мали місце і в мирний час. Частина з них знаходиться у процесі розв'язання, а є й так звані «застарілі».

Важливими в цьому сенсі видаються питання, пов'язані з ефективним і «стовідсотковим» запровадженням особистісно орієнтованого навчання і профільної освіти. Ці питання, безумовно, є актуальними для всієї системи освіти, але для осіб з особливими потребами вони мають виняткове значення. Скажімо, нині особистісно орієнтоване навчання набуває нового «забарвлення», оскільки в умовах, що склалися, кожна така дитина потребує індивідуального підходу. Особистісно орієнтоване навчання є важливою умовою доступності і підвищення якості навчально-виховного процесу в будь-якому закладі освіти.

Таке навчання дає змогу максимально індивідуалізувати освітній процес, враховуючи особливості психофізичного розвитку ледь не кожного учня й об'єктивні можливості засвоєння ним навчального матеріалу. І цілком зрозуміло, що неабиякої ваги такий особистісно орієнтований підхід набуває при навчанні і супроводі осіб з особливими освітніми потребами, кожна з яких, маючи те чи інше різноступеневе порушення психофізичного розвитку, потребує відповідної уваги і технологій навчання. Тож нині питання особистісно орієнтованого

навчання перебувають у центрі уваги науковців, управлінців і практиків, аби кожна дитина з особливими освітніми потребами, як результат, відчула позитив такого підходу.

Важливим лишається питання профільної освіти, яка також ґрунтується на засадах глибокої індивідуалізації та диференціації навчання і є вкрай важливою для професійної підготовки осіб з особливими потребами.

Нагадаємо, що ідея профільного навчання набула активного втілення з ініціативи вчених НАПН України ще у 2001 р. у зв'язку з переходом української школи на 12-річний термін загальної середньої освіти.

Реформування загальної середньої освіти відповідно до концепції Нової української школи передбачає широкий спектр концептуальних засад, які стосуються всіх рівнів повної загальної середньої освіти, у тому числі й на завершальному її етапі – профільній середній освіті.

Як відомо, профільна середня освіта професійного спрямування здобувається в закладах освіти, які одночасно з підготовкою кадрів за певним фахом для ринку праці здійснюють загальноосвітню підготовку на основі базової середньої освіти (професійні ліцеї, заклади професійної (професійно-технічної) освіти, заклади фахової передвищої освіти, заклади та установи, що одержали відповідну ліцензію тощо). Їх профільність визначається відповідно до професійної підготовки чи спеціальності, що здобувається за освітньою/освітньо-професійною програмою відповідного рівня освіти.

Загальноосвітня підготовка в цих закладах освіти здійснюється в мінімальних обсягах, визначених Базовим навчальним планом, з урахуванням особливостей здобуття професії/спеціальності на відповідному рівні освіти. Спеціалізація загальноосвітньої підготовки здобувачів освіти здійснюється згідно з освітньою/освітньо-професійною програмою, зміст якої залежить від професійного спрямування і кваліфікації та відповідає вимогам спеціальних законів відповідного рівня освіти. Обсяг загальноосвітньої підготовки здобувачів професійної і фахової передвищої освіти, що здійснюється на основі базової середньої освіти, має бути достатнім для підготовки кваліфікованого

робітника/фахового молодшого бакалавра (Кремень, Топузов, Ляшенко & Засєкіна; 2023).

Формування ж і реалізація змісту профільної середньої освіти має забезпечити, з одного боку, цільові пріоритети та особливості освітньої діяльності закладу освіти, що надає повну загальну середню освіту, з іншого – індивідуальні освітні потреби кожного здобувача освіти.

Відтак, принципово важливим є створення відповідних умов і забезпечення на постійній основі можливості навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах профільної середньої освіти (у спеціальних групах чи шляхом інклюзивної форми навчання), задовольняючи тим самим індивідуальні професійні запити з урахуванням можливості кожної з них.

Цікавим видається і створення, за наявності належного кількісного контингенту учнів з особливими освітніми потребами, спеціальних закладів профільної середньої освіти, досвід чого свого часу, до прикладу, мало Херсонське медичне училище, готуючи з числа осіб з порушеннями слуху фахівців для медичної галузі (зубопротезування тощо).

Висновки. Тож, резюмуючи стислий огляд окремих аспектів функціонування системи освіти осіб з особливими потребами в нинішніх умовах, треба зазначити, що в Україні створено необхідні умови, які забезпечують конституційне право на здобуття освіти особам з особливими потребами. Насамперед, йдеться про відповідне змістове, навчально-методичне і корекційне забезпечення процесу їхнього навчання, втілюються в практику ефективні розробки, запроваджуються нові форми навчання, зокрема інклюзивна, а останнім часом, з відомих причин, набула поширення дистанційна.

Попри всі існуючі труднощі заклади освіти роблять все можливе, аби створити відповідні належні умови для осіб з особливими освітніми потребами з метою їхнього успішного навчання, належного супроводу і подальшої соціалізації.

Водночас, існує ціла низка проблем, які мають як загальнодержавне, так і локальне коріння.

Варто зазначити, що окремі проблеми мали місце ще у мирний час і загострились нині, а інші, пов'язані з війною, виникли останнім часом. Але всі вони потребують спільності наших зусиль і невідкладного розв'язання. Зокрема:

- потребує оптимізації система підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для роботи в умовах дистанційного навчання;
- є досить низьким соціальний і матеріальний статус педагогічних працівників спеціальних й інклюзивних закладів освіти;
- існує недосконалість системи статистики, що утруднює одержання своєчасної, об'єктивної і повної інформації про учнів з особливими освітніми потребами;
- залишається на периферії уваги складна комплексна проблема – розбудова системи неперервної освіти, яка має охоплювати формальну, неформальну та інформальну сфери одержання освіти особами з особливими потребами різного віку;
- необхідне створення відповідних умов для осіб з особливими освітніми потребами при незалежному оцінюванні (сурдопереклад, шрифт Брайля та ін.);
- подальшого розроблення потребують психолого-педагогічні засади навчання, розвитку і соціалізації дітей зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дітей з раннім аутистичним спектром (РАС), дітей з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги (ГРДУ), атиповими порушеннями;
- потребує пришвидшення цифровізація освітнього процесу в школі, забезпечення доступу до швидкісного інтернету незалежно від місця навчання (місто, село);
- потребують оптимізації механізми працевлаштування випускників з особливими потребами відповідно до індивідуальних показників кожного з них;
 - важливим є розроблення вітчизняного та адаптація зарубіжного ліцензованого психолого-педагогічного інструментарію для оцінки порушень розвитку дитини та ін.

Попри розв'язання проблем, пов'язаних з війною й тих, що мали місце в мирний час, важливо не забувати про подальше обґрунтоване й виважене реформування системи освіти осіб з особливими потребами. Це безпосередньо пов'язано з реформуванням освітньої галузі держави загалом, яке, до речі, триває

вже понад тридцять років і не завжди має позитивні результати.

Тож, визначившись, куди і як рухатись, реформування системи осіб з особливими освітніми потребами має здійснюватися у контексті потреб соціально-інноваційного розвитку країни в умовах обмеженого фінансування, чітких часових рамок. Це зумовлює різнобічне обґрунтування лише найважливіших проблем галузі і реальних шляхів їх розв'язання у найближчій перспективі. Водночас реформування не може бути успішним, якщо здійснюється як потік постійних, неупорядкованих змін, не має широкої підтримки і розуміння у суспільстві і освітян. Тому цей процес необхідно супроводжувати системними змінами і широкою роз'яснювальною роботою.

Необхідно сказати, що в контексті розв'язання більшості означених проблем важливі завдання покладаються на Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Насамперед, йдеться про визначення сучасних підходів, розроблення інноваційних технологій, навчально-методичного і змістового забезпечення системи освіти осіб з особливими потребами, їхнього психолого-педагогічного і корекційно-розвивального супроводів в цих далеко непростих умовах.

Тож попереду і науковців, і практиків очікує потрібна й копітка робота з розв'язання означених та інших проблем навчання і супроводу дітей з особливими потребами, аби останні не відчували будь-яких труднощів, пов'язаних із соціальними чи кризовими ситуаціями. Адже нині абсолютно недемагогічною видається теза про те, що саме фахівці, які мають досвід роботи з особами з особливими освітніми потребами, в змозі виконати поставлені перед ними завдання та здолати наявні виклики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Засенко, В.В., Прохоренко, Л.І. (2018). Нова українська школа – стратегія розвитку освіти дітей з особливими потребами. *Nauka Edukacja Wychowanie I Praca*. Warszawa-Siedlce.
2. Засенко, В., Прохоренко, Л. (2020). «Особливі діти» в умовах особливого навчального року. *Вісник національної академії педагогічних наук України*. Том 2 (2), 1-6.

3. Кремень, В.Г., Топузов, О.М., Ляшенко, О.І., Мальований, Ю.І., & Засекіна, Т.М. (2023). ПРОФІЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1-8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5201>

4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України м. Київ від 15 травня 2023 р. № 563. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zdobuttya-osviti-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Tex>

6. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024—2026 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 червня 2024 р. № 527-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624>

7. Сушко, П., & Прохоренко, Л. (2024). АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 114(2), 7-30. <https://doi.org/10.33189/ectu.v114i2.172>

REFERENCES

1. Zasenka, V.V., & Prokhorenko L.I. (2018). Nova ukrainska shkola – stratehiia rozvytku osvity ditei z osoblyvymy potrebamy. Nauka Edukacja Wychowanie I Praca. Warszawa-Siedlce [in Ukrainian].

2. Zasenka, V., & Prokhorenko, L. (2020). «Osoblyvi dity» v umovakh osoblyvoho navchalnoho roku. *Visnyk natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. Tom 2 (2), 1-6 [in Ukrainian].

3. Kremen, V.H., Topuzov, O.M., Liashenko, O.I., Malovanyi, Yu., & Zasiakina, T.M. (2023). Profilna serednia osvita: kontseptualni zasady dlia Novoi ukrainskoï shkoly. [Professional secondary education: conceptual basis for the new Ukrainian school] *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 5(2), 1–8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5201> [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo okremykh pytan zdobuttia osvity v zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovah voiennoho stanu v Ukraini [On the approval

of methodological recommendations regarding certain issues of obtaining education in institutions of general secondary education in the conditions of martial law in Ukraine]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy m. Kyiv vid 15 travnia 2023 r. № 563. Rezhym dostupa: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zdobuttya-osviti-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [On approval of the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.09.2021 r. № 957. Rezhym dostupa: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Tex> [in Ukrainian].

6. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024-2026 roky [On the approval of the National strategy for the development of inclusive education for the period until 2029 and the approval of the operational plan of measures for its implementation for 2024-2026]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07 chervnia 2024 r. № 527-r. Rezhym dostupa: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624> [in Ukrainian].

7. Sushko, P., & Prokhorenko, L. (2024). Analiz diialnosti inkliuzyvno-resursnykh tsentriv v ukraini v umovakh viiny. [Analysis of the activities of inclusive resource centers in Ukraine during the conditions of war] *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 114(2), 7-30. <https://doi.org/10.33189/ectu.v114i2.172> [in Ukrainian].

УДК 81'221.056.263.047.44

Світлана Кульбіда,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу української жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
svk5554@gmail.com
Web of Science ResearcherID [P-9547-2016](https://orcid.org/0000-0002-0194-3495)
<https://orcid.org/0000-0002-0194-3495>